

A tápéi korai avar kard

SIMON LÁSZLÓ

(Nagykörös, Arany János Múzeum)

Tápé község Kerekgyöp nevű határrészén az algyői olajmező művelésével kapcsolatban az SZT-1-es tankállomás, a 85-ös és a 151-es olajkút közötti területen az elmúlt évtizedekben egy nagy kiterjedésű avar temető egyes részleteinek leletmentéseire került sor több ízben is.¹ Az 1988. évi földmunkák során Kürti Béla által feltárt 22 sír közül² a 11. férfi sírban Deszk G.8. és Kiszombor O.2. típusú övvel jellemezhető speciális korai avar kard került elő.

Az egyélű ezüstveretes kard teljes hosszúsága 96.5 cm, ebből 14 cm jut a markolatra. A hüvelytorkolat 3.5 cm-es nagyobbik átmérője szerint a penge legnagyobb szélessége kb. 3 cm lehet. A kard díszítése kissé eltér a szokásostól. Bordázott szalagokkal szegélyezett sima lemez borítja a markolat végét és tövét (1., 6. kép), valamint a kardhüvely végét (3., 6. kép). A két függesztő melletti tokrész – eltérően a többi rokon lelettől – díszítetlen (1-2. kép). A kardfüggesztő szerkezetet is tartó D alakú bélésfa ívelt részét 1 cm széles, elülső oldalán ezüst, hátsó oldalán bronzszalag szegélyezte. A tartófül – aminek egyébként ebben az esetben semmi funkcionális szerepe nincs, s csak a szakirodalomban gyökeret vert elnevezés miatt hívom így – belső mezőjében 2-2 gyöngysorkeretes kerek rekeszbe foglalt kék üvegberakás látható. Valamennyi ezüstszerelék erősen kopott, ebből a kard hosszú ideig tartó vagy a szokásosnál intenzívebb használatára következtethetünk. Erre egyébként a nyilván megsérült koptató rézlemezrel történő kiegészítése is utal (3. kép 2., 6. kép).

Egy-egy, a hüvelyt körbefutó 0.8 cm széles vaspánthoz rögzítették a kardot tartó 2 cm külső átmérőjű vaskarikát. Közülük csak az egyik maradt meg (4. kép). A szóban forgó vaspánt minden bizonnyal egymást fedő és szöglyukkal áttört két végét és a függesztőfül bélésfáját egy hurkos fejű szög fogja össze. Ebbe a hurokba kapcsolták azt a vasgyűrűt, amelybe befűzték a kardot tartó szíjat.

A kardhüvely az egyik keskenyebbik oldalon (5. kép) jól látható illeszkedés szerint két vájatolt falemezből készült, mégpedig – Szalay Zoltán meghatározása szerint – valamilyen tölgyféléből.

A penge rendkívül rossz megtartású, morzsalékos anyagú, Székely Levente kohómérnök vizsgálata nyomán ennek lemezes és igen nagy fokú korróziója, valamint a törésfelület csiszolása és citromsavas maratása utáni mikroszkópikus felvételei bizonyítják a több keskeny vaslemezből történő, egymásra kovácsolt réteges szerkezetet és a penge mechanikai tulajdonságainak javítása érdekében végzett tudatos hőkezelést. A

¹ Kürti Béla 1983. 197.

² Kürti Béla s.a.

kardlap hossz tengelye a lapos markolatvas hossz tengelyétől kissé a fok felé elhajlik, s ez a kardnak kissé ívelt jelleget ad.

A tápéi lelet két igen lényeges részletben tér el a szokványos nemesfémveretes kardoktól. Egyik ilyen részlet a felfüggesztés módja. Vaspánttal a tokhoz rögzített vaskarika nyilvánvalóan inkább a díszítetlen kardoknál lehetett gyakori. Ez az egyszerű felfüggesztőszerkezet azonban majdnem mindig a korrózió áldozata lett, s csak egyetlen ilyen ismerünk a tápéin kívül: Tiszavárkony-Hugyinpart 84. sírjának kardján. A karikában végződő markolattal és keresztvassal ellátott kétélű (IV. típusú) kard hüvelyének közepe táján volt a pánt és a függesztő karika.³ Két másik fegyveren csak a tartópánt maradt meg. Az egyik a Kishegyes (Mali Idos, Jugoszlávia) 84. sírjából származik.

A leírás szerint az ezüst és bronzszerelések, egyenes, egyélű, keresztvas nélküli (I. típusú) kard markolata "alatt a hüvelyt három pántkarika erősítette. Ilyen pántkarika volt a kardhüvely középpontján, csak valamivel szélesebb bronlemezéből."⁴ Bár publikációjában Gubitz Kálmán nem említett másik karikát vagy gyűrűt, a tápéi kard mégis kétségtelenné teszi, hogy ezekhez rögzítették a kardot tartó karikákat. Hasonló a helyzet a vác-kavicsbányái temető 301. sírjában talált kardnál: a penge közepe táján megvan a bronzból készült keresztpánt, a karika azonban itt is hiányzik.⁵ Az persze természetes, hogy ezek a pántok vagy szalaggyűrűk nemcsak a tartószerkezetet rögzítették a kardhüvelyhez, hanem azt körülfogva egymáshoz szorították a hüvely két vajatolt falemezét is.

A nemesfémveretes kardoknál általában a bélésfához rögzített kengyelszerű pántba (Dabas-Paphegy, Kiszombor O.2. sír, Visegrád stb.) vagy drótból készült hurokba (Deszk G.8. sír) fűzték a kardot tartó szíjat. Magát a tartófület 2 pánt rögzítette a kardhüvelyhez. Mindeztől a tápéi az első olyan nemesfémveretes korai avar kard, amelynek tartószerkezete egyetlen pánttal felerősített vaskarika. A tápéi kardnak ez a részlete igazolja azt a nézetemet, amely szerint a tartófül P, D vagy ha úgy tetszik R és hármásívű megformálása mögött csak a karddíszítő hagyományok különbözősége rejlik, funkcionális szerepe nincs, és az egymástól eltérő kardtípusokat sem jelöli.

Fettich Nándor 1926-ban megjelent francia nyelvű és Csallány Dezső 1939-ben megjelent Korai avar leletek c. tanulmánya nyomán terjedt el a korai avar kardok P füles, egyenes markolatzáródású, keresztvas nélküli, illetve hármásívű, függesztőfüles, keresztvasas, gyűrűs markolatvégződésű típusokra való beskatulyázása.⁶ Ezek a részletek valóban jellemzőek az avar kardokra, de típusokra osztásuknál a használatukat befolyásoló tulajdonságok az elsődlegesek. Eszerint beszélhetünk egyenes, egyélű, keresztvas nélküli (I. típusú) és ugyanilyen, de keresztvassal is ellátott (II. típusú) kardokról, illetve kétélű, egyenes, keresztvas nélküli (III. típusú) és ugyanilyen, de keresztvasas (IV. típusú) kardokról. Ezt a típusbesorolást megtalálhatjuk Csallány Dezső idézett munkájában is, a kutatók egy része azonban elsiklott fölötte. Hogy két, viszonylag friss példát hozzak erre: Erdélyi István 1982-ben megjelent monográfiája szerint „A korai avar kori kardokat általában a tok tartófülei, illetve a markolata alapján szokták csoportosítani” – írja és a továbbiakban P füles és hármásívű kardokról érte-

³ Közöletlen lelet, az adatot Kiss Attilának köszönöm. L. *Kiss Attila* 1962. 66., XXXVII. t. 6.

⁴ *Gubitz Kálmán* 1911. 125.

⁵ *Tettamanti Sarolta* 1972. 58.

⁶ *Fettich, Ferdinand* 1926.; *Csallány Dezső* 1939. 134-141.

kezik.⁷ Bálint Csanád Bécsben megjelent német nyelvű könyvében hasonlóképpen két csoportja van a korai avar kardoknak. Az elsőhöz az egyenes markolatvégződésű P fűles, a másodikhoz a hármásívű függesztőfüles, szimbolikus keresztvassal ellátott gyűrűs markolatvégződésű fegyverek tartoznak.⁸ A korai avar kardok tartófülek alapján történő csoportosításával újabban Garam Éva foglalkozott, ő azonban került az összes korai avar kardra vonatkozó általánosításokat.⁹

Visszakanyarodva a tápéi lelethez: a D alakú tartófülekkel ellátott kard nem sorolható egyik, fentebb említett kardtípushoz sem, enyhén ívelt pengéje ugyanis a későbbi szabvány egyik jellegzetességének korai meglétét bizonyítja. Ezt és a hozzá hasonló, ugyancsak kissé ívelt kunpeszéri, nemesfémveretes és szintén D tartófüles kardokat, valamint a fokéles tarnaméri fegyvert a korai avar kardok V. típusába soroltam.¹⁰

A tartószerkezet mellett a tápéi kard másik figyelemre méltó részlete a penge enyhén ívelt kialakítása. Ez nem unikum a korai avar korban, de igazából csak a 670/680 körül betelepülő második avar néphullám kezén feltűnő szabvány sajátja. A korai avar kardok alapos vizsgálata során azonban arra a meggyőződésre jutottam, hogy a "szabványosítás" folyamata már 670/680 előtt megkezdődött a Kárpát-medencében. Ezt a következő tények támasztják alá.

1. Általános tendencia, hogy a korai avar kor második felében (626/635 – 670/680) a korábban az egyélűvel nagyjából azonos arányban használt kétélű kardok száma erősen megcsappant, a kétélűnél keskenyebb pengéjű és könnyebb egyélű kard domináns típusá vált. Ennek oka a könnyűlovasság szerepének megnövekedése, illetve a korábbi évtizedekben jelentős szerepű páncélos lovasság számának csökkenése. Ez végsősoron a nagy áldozatokat követelő Bizánc elleni expanzív külpolitika felhagyásával, illetve az avarság életmódváltozásával magyarázható.

2. Az összes ismert méretű korai avar kard alapján tényként megállapítható, hogy a kétélű fegyverek teljes hosszúsága és a legnagyobb pengeszélessége nagyobb, mint az egyélűeké. Az egyélű (I-II. típusú) kardok dominánssá válásával egyidőben, tehát a 7. század 2. harmadában, az egyélű és kétélű kardok között korábban meglévő méretbeli különbségek csökkentek. Ez, valamint az alább ismertetett 3 lelet arra utal, hogy az avar kardkovácsok tudatosan törekedtek a megváltozott körülményeknek jobban megfelelő szálfegyver létrehozására.

A sopron-téglagyári egyélű kard legnagyobb pengeszélessége 4.8 cm. Ez a méret messze meghaladja a 32 ismert pengeszélességű egyélű fegyver súlyozott számtani középértékét (3.3 cm), sőt a leggyakoribb pengeszélességű csoport (3-3.9 cm) felső határát is: Sajnos a soproni kard hegye hiányzik, ezért nem lehet egyértelműen meghatározni annak formáját. Korántsem biztos ugyanis az, hogy az egyélűeknél általános fokhoz kerekített hegye lehetett ennek a fegyvernek. A környei 35. sír egyélű kardjának hegye ugyanis a soproninál lényegesen keskenyebb penge mellett a kétélűekével azonos módon a kardlap középvezetében található. A harmadik ún. hibrid leleten, a kétélű tiszavasvári fegyveren szintén a kardhegy kialakítása rendhagyó, az egyik élhez kerekített.

⁷ Erdélyi István 1982. 178-

⁸ Bálint, Csanád é.n. 156.

⁹ Garam, Éva 1990. 254-256.

¹⁰ Az idézett leletek irodalmát és a korai avar kardok fejlődéstörténetét részletesebben I. Simon László s.a.

E fenti példákból nyilvánvaló arra következtetni, hogy a kardhegy elhelyezésének fontos szerepe volt a kard tökéletesítésében. Ezt alátámasztja a tarnamérai egyenes kard is, amely már fokéles. Az új fegyver kialakításának másik útja az egyélű kard pengéjének kissé ívelt kialakítása. Ezt a fejlődési fokozatot képviseli a tápéi kard is, valamint a már említett kunpeszéri példányok. Amikor e kétféle kardtökéletesítési eljárást egy fegyveren ötvözik, létrejön a szablya. Jelenlegi ismereteink szerint ez a Kárpátoktól keletre, nézetem szerint a pontusi sztyeppén, vagy a Kaukázus előterében történt, időben a korai avar kor második felével párhuzamosan. A kutatás esetlegességével magyarázható furcsa véletlen, hogy a "szablyásodás" folyamatát végig tudjuk követni a kárpát-medencei korai avarságnál, de a folyamat végeredméke mégis a kelet-európai sztyeppéről ideérkező nomádok kezén tűnik fel először. Mindez véleményem szerint a Duna-Tisza vidékétől a Kaukázus északi előteréig terjedő területen élő népek közötti tágabb-szorosabb etnikai kapcsolatokkal, továbbá a bizonyos ideig és mértékig politikai kontaktusokkal is befolyásolt, azonos vagy egymáshoz közelálló életformából adódó fejlődésbeli rokonsággal magyarázható.¹¹

IRODALOM

Bálint, Csanád

é.n. Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert. Wien - Köln.

Csallány Dezső

1939 Kora avarkori sírleletek. Folia Archaeologica I-II. 121-180.

Erdélyi István

1982 Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében. Budapest

Fettich, Ferdinand

1926 Garnitures des forreaux des sabres du temps des Avars, en Hongrie. Arethusa (Avril). Paris. Separatum.

Garam, Éva

1990 Bemerkungen zum altesten der Awarenzeit. In: Heruig Friesinger - Falko Daim (hrsg.): Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern. Teil 2. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch Historische Klasse Denkschriften, 204. Band. Wien

Gubitz Kálmán

1911 A kishegyési régibb középkori temető. Archaeologiai Értesítő 31. 122-134.

Kiss Attila

1962 Az avarkori fegyverzet kérdéseire. A tiszavárkonyi avar temetőrészlet. Egyetemi szakdolgozat. ELTE Régészeti Tanszék, Budapest.

Kürti Béla

1983 Az avarok kora. In: Kristó Gyula (szerk.): Szeged története 1. Szeged. 162-208.

s.a. Tápé-85. kútkörzet. Régészeti Füzetek Ser. 1.No.42.

Simon László

s.a. Korai avar kardok. Studia Comitatus 21.

Tettamanti Sarolta

1972 Vác-Kavicsbánya. Régészeti Füzetek Ser.1.No.25. 58.

¹¹ A lelet feldolgozásának lehetőségéért ezúton is köszönetet mondok az ásató Kürti Bélának. A kardot Koltay Orsolya restaurálta. Munkáját, valamint Szalay Zoltán és Székely Levente anyagmeghatározásban ill. anyagvizsgálatban nyújtott segítségét ezúton is megköszönöm. E rövid tanulmány előadásaként elhangzott a Móra Ferenc Múzeum 1990. november 29-i konferenciáján.

DAS SCHWERT DER FRÜHEN AWAREN VON TÁPÉ

László Simon

In Tápé im 85. Brunnengebiet wurde im 11. Grab ein einschneidiges, silberbeschlagenes Schwert gefunden, die Gesamtlänge beträgt 96.5 cm, davon ist der Griff 14 cm. Die Scheidenöffnung hat einen grössten Durchmesser von 3.5 cm, so ist die breiteste Stelle der Klinge ca. 3 cm. Die Langsachse der flachen Klinge des Schwertrückens ist gebogen, so bekommt das Schwert einen leicht gekrümmten Charakter. Die Silberbeschläge sind stark abgenutzt. An einem die Scheide umlaufenden 0.8 cm breiten Eisenband wurden die die Waffe haltende 2 cm Aussendurchmesser Eisenringe befestigt.

Das Schwert von Tápé weicht in zwei Einzelheiten von dem allgemeinen mit Edelmetall beschlagenem Schwert der frühen Awaren ab. Die eine solche Einzelheit ist die Methode des Aufhängens. Die Aufhängekonstruktion aus einem Band an der Scheide befestigten Eisenringen ist für das frühe Zeitalter der Awaren sehr selten, wahrscheinlich waren die ungeschmückten Schwerter (z.Bsp. 84 Grab von Tiszavárkony-Hugyinpart) die öfteren. Die die Aufhängekonstruktion verdeckenden Halteringe in der Form eines D haben keine funktionelle Aufgabe, die waren nur Schmuck.

Die zweite solche charakteristische Einzelheit ist die leicht gebogene Form der Klinge. Darum kann man diese Waffe zu dem V. Typ der Schwerter der frühen Awaren einordnen. Hierher gehören Funde, bei denen man schon eine Charakteristik der späteren Säbel beobachten kann. Das leicht gebogene Schwert von Tápé und ebensolche - übrigens in der Ausführung auch ähnlich - Waffen von Kunpezér sollten neben dem spitzenscharfen Schwert von Tarnaméra erwähnt werden. Ihr Erscheinen ist ein organischer Teil der Entwicklung der frühen Awarenschwerter. In der zweiten Hälfte des frühen Awarenzeitalters (626/635 - 670/680) - übrigens kann das Schwert von Tápé am Anfang dieser Zeitperiode gefertigt worden sein - wurde der Gebrauch der zweischneidigen Schwerter in der Hintergrund gedrängt, das einschneidige Schwert gelangte immer mehr in den Vordergrund. Gleichzeitig verringerten sich die Unterschiede der Masse der Gesamtlänge und der grössten Klingebreiten in der ersten Hälfte dieses Zeitalters. Diese Erscheinung wird als Tendenz gültig, natürlich gibt es auch hier Ausnahmen. Bei einigen konkreten Funden ist wiederum eindeutig festzustellen, dass die einzelnen Hauptcharakteristiken der ein- und zweischneidigen Schwert vertauscht wurde. Zum Beispiel aus der Ziegelei von Sopron eine ungewöhnliche breite Klinge; die Spitze der einschneidigen Waffen aus dem 35. Grab von Környe fallen hier nach der Methode der zweischneidigen Waffen in die Mitte des Schwertblattes; das zweischneidige Schwert aus dem 1. Grab von Tiszavasvári-Koldusdomb ist an seiner Spitze ähnlich der der zweischneidigen an der einen scharfen Kante etwas abgerundet.

Diese mit dem V. Typ zusammen lassen die Absicht der Perfektion der frühen Awarenschwerter erkennen. Diese Erscheinung spiegelt die sich zeigende Tendenz in Richtung der Entstehung der Säbel wider. Die Gründe dafür sind durch die Veränderung des Lebensstils im Zusammenhang mit den Veränderungen der Kampftechnik der Awaren zu erklären.

Der entstandene Säbel kam dann endlich erst um 670/680 in die Donau-Theiss-Gegend und zwar mit der zweiten Volkswelle der Awaren. Nach meiner Meinung ist die Entstehung der Säbel - nicht unabhängig von der Entwicklung im Karpatenbecken - in der ersten Hälfte des 7. Jahrhunderts auf der osteuropäischen Steppe oder im Vorgebiet des Kaukasus geschehen.

1.

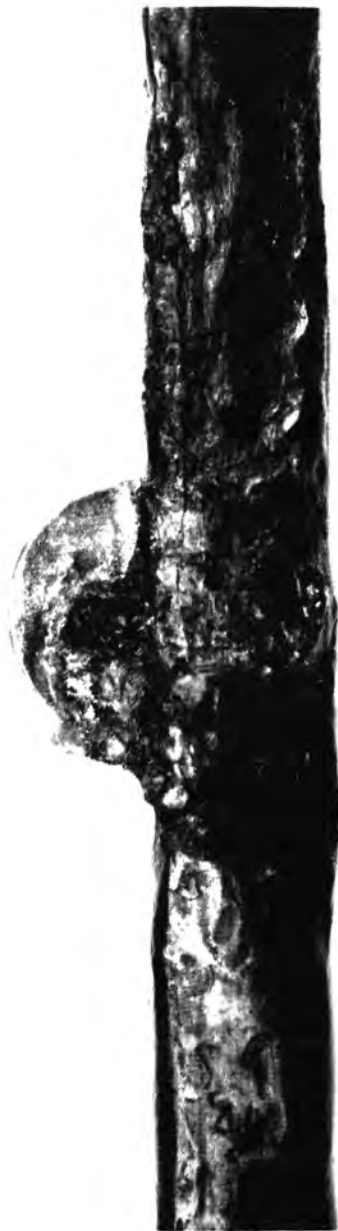

2.

1. kép. 1. A tápéi korai avar kard markolata és a hüvely felső része. 2. A kard markolata és a hüvely felső része hátulról.

1.

2.

2. kép. 1. A kardhüvely középső része. 2. A kardhüvely középső része hátról.

1.

2.

3. kép. 1. A koptató. 2. A koptató hátról.

4. kép. A tápéi kard függesztő szerkezete.

5. kép. A kardhüvely oldalnézetben.

6. kép. A kard teljes ábrázolása.

